

Narečne prvine v Dajnkovem *Čelarstvu*

Mihaela Koletnik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, mihaela.koletnik@um.si

V prispevku predstavljam narečne prvine v poljudnem strokovnem čebelarškem priročniku *Čelarstvu* (1831). Dajnko je v knjigi, ki je natisnjena v dajničici, jezikovno izhajal iz pokrajine, v kateri se je rodil in v kateri je deloval. Pri oblikovanju vzhodnoštajerske različice slovenščine je izhajal iz rodnega narečnega govora, pri čemer je posamezne jezikovne elemente tudi spreminjal in ustvarjal nanovo. Vzhodnoštajersko pokrajinsko različico slovenskega knjižnega jezika *Čelarstva* primerjam z današnjim vzhodnim slovenskogoriškim narečjem na vseh jezikovnih ravneh.

Ključne besede: Peter Dajnko, Črešnjevc, slovenskogoriško narečje, panonska narečna skupina, *Čelarstvo*

Im Beitrag werden dialektale Sprachelemente im beliebten Imkereihandbuch *Čelarstvo* (1831) diskutiert. Dajnko orientierte sich in seinem in der Dajnica-Schrift gedruckten Buch an der Sprache der Region, in der er geboren wurde und in der er arbeitete. Bei der Formierung der oststeirischen Landesvariante der slowenischen Sprache ging er von der einheimischen Mundart aus, veränderte sie stellenweise und schuf auch neue sprachliche Elemente. Die oststeirische Landesvariante der slowenischen Schriftsprache von *Čelarstvo* wird mit dem heutigen ostslowenischen Dialekt von Slovenske Gorice auf allen sprachlichen Ebenen verglichen.

Schlüsselwörter: Peter Dajnko, Črešnjevc, Dialekt von Slovenske Gorice, panonische Dialektgruppe, *Čelarstvo*

Uvod¹

Črešnjevc, rojstna vas Petra Dajnka, so razloženo naselje na stiku Radgonskega polja in Radgonsko-Kapelskih goric ob cesti Gornja Radgona–Spodnji Ivanjci. Kraj, v katerem je pouk od leta 1751, prvotna cerkev sv. Ruperta pa iz leta 1182,²

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa akad. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Prvotna cerkev sv. Ruperta je bila sedež pražupnije. V času turških vpadov leta 1545 so jo podrli, pražupnijo pa že prej premestili k cerkvi sv. Janeza Krstnika v mesto Radgono. Današnja župna cerkev sv. Petra se prvič omenja leta 1446. Stavbo, ki je sedanjjo podobo dobila leta 1813, so močno povečali in predelali leta 1890.

se prvič omenja leta 1385 z imenom *am Kersperg*. Na prisojnih pobočjih naselja, ki ima danes okoli 800 prebivalcev,³ so obsežni vinogradi in sadovnjaki, na ravnini so njive, proti vzhodu pa se širi nižinski mešani gozd Gaj. Na severozahodu naselja je v preteklosti stal Koratov grad ali Koratov marof, ki je dobil ime po pokojnem Ivanu Koratu.⁴ To je eden od petih gradov, ki so nekdanj varovali Radgono kot važno tržišče in pristanišče ob Muri pred vojaškimi in drugimi vpadi. Ob poti iz Črešnjevcov proti Zbigovcem je najdišče gomile iz rimske dobe, na krščansko izročilo v kraju pa so vezani kamnito stebrasto znamenje iz začetka 16. stoletja ter kapelica iz leta 1831, kamnito znamenje sv. Mateja iz 18. stoletja ter vaška kapela.

Peter Dajnko, duhovnik, jezikoslovec in nabožni pisatelj, se je rodil 23. aprila 1787. Na mariborski gimnaziji, ki jo je obiskoval med letoma 1803 in 1808, se je verjetno že seznanil z osrednjeslovenskim razsvetljskim prerodnim gibanjem in njegovimi dosežki. V Gradcu, kjer je študiral filozofijo in teologijo, ga je za slovenski jezik domnevno navdušil Janez Nepomuk Primic, prvi profesor na novoustanovljeni stolici za slovenski jezik. Širjenju slovenske prerodne misli na Štajerskem je bilo namenjeno tudi Primičevo Slovensko društvo, v katerem je sodeloval tudi študent Dajnko (Jesenšek 2015: 211). Po duhovniškem posvečenju 18. marca 1813 in končanem študiju leta 1814 je kot kaplan najprej služboval pri Sv. Petru (od 20. 1. 1815 do 9. 2. 1816) in v mestni fari Radgona (od 12. 2. 1815 do 20. 9. 1831), nato pa je bil vse do smrti 22. februarja 1873 župnik in dekan pri Veliki Nedelji; do leta 1848 je bil tudi šolski nadzornik za Veliko Nedeljo, Ormož, Središče ob Dravi, Kog, Miklavž pri Ormožu, Sv. Tomaž pri Veliki Nedelji, Polenšak in Podgorce.

Dajnko je poglobilni del svojega slovstvenega in jezikoslovnega dela dokončal v svojem radgonskem obdobju. Bernard Rajh (1998: 177–179) označuje čas do leta 1821 za Dajnkov ploden pisateljski začetek, ki je napovedal tudi osnovni slovstveni program. V vzhodnoštajerski različici slovenskega knjižnega jezika in še v bohoričici je objavil začetnico za nedeljske šole (Dajnko 1816), za potrebe svojega pastoralnega dela kmalu še evangelije (Dajnko 1817, 1818), svetopisemske zgodbe (Dajnko 1821) in molitvenik (Dajnko 1817, 1820). V drugem obdobju je dosegel vrhunec z izdajo normativne slovnice vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (Dajnko 1824), uvedel pa je tudi nov črkopis – dajničico.⁵ V novi pisavi,

³ V kraju danes čistih kmečkih družin skorajda ni več. Prebivalci, ki se ne ukvarjajo s kmetijstvom, se vozijo na delo v bližnjo Gornjo Radgono, v Radence ali v Avstrijo.

⁴ Grad, prvi lastnik je bil neki Eibiswalder, je leta 1905 kupil takratni ravnatelj črešnjevske opekarne Karel Korat, Ivanov oče. Danes je posestvo lastnina družine Borko.

⁵ V tem obdobju so na Dajnka močno vplivali Jernej Kopitar s svojo idejo o preprostem in enotnem črkopisu, Janez Šmigoc, avtor prve slovnice vzhodnoštajerskega narečja

ki je bila leta 1831 uvedena tudi v šole, je bilo v tem črkopisu natisnjenih več kot 50.000 izvodov del, med njimi je bilo največ Dajnkovih knjig (poljudno-vzgojna dela, nabožna berila, prevodi Svetega pisma, basni, pregovori, uganke ter posvetna in cerkvena poezija, in sicer tudi vsakemu kmetu in težaku namenjena knjižica moralističnih zgledov *Kmet Izidor s svojimi otroki ino ludmi*). V naslednjih letih se osnovni nabor Dajnkovih besedil ni bistveno spremenil,⁶ najzanimivejši in najizvirnejši pa sta njegovi deli s posvetno vsebino – *Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajerskem* (1827), ki ga kažejo kot »veščega slovstvenega ustvarjalca z velikim smislom za živ jezik« (Zmazek 2020: elektronski vir), ter poljudnostrokovni čebelarski priročnik *Čelarstvo* (1831), za katerega Rajh (1998: 179) ugotavlja, da je največji dosežek tretjega Dajnkovega obdobja, ki je trajalo od leta 1831–1833 in v katerem si je krčevito prizadeval za dokončno uveljavitev in potrditev vzhodnoštajerskega knjižnega jezika. Zaradi na Slovenskem vedno močnejših teženj po enotnem slovenskem knjižnem jeziku Dajnko pri tem ni bil uspešen (Jesenšek 2015: 123, 169).

Leta 1832 je dajnčico in narečni jezik Dajnkovih knjig strokovno zavrnil Anton Murko v svoji slovnici *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre*, avgusta leta 1838 pa sta dajnčico prepovedali še posvetna in cerkvena oblast. Ko se je začela uveljavljati gajica, se je Dajnko približal ilircem, v zadnjem obdobju življenja pa je nato sprejel slovenico kot zuanji znak enotnega slovenskega jezika (Jesenšek 2015: 170).

Glasoslovna in oblikoslovna podoba črešnjevskega govora

Slovenska dialektologija uvršča govor Črešnjevcov v slovenskogoriško narečje panonske narečne skupine (Koletnik 2001: 57–67). Narečje⁷ je bilo v dialektološki literaturi predstavljeno na dva načina. Fran Ramovš (1935: 174) je k temu narečju štel le zahodni del Slovenskih goric, in to od črte Maribor–Šentilj na zahodu do črte Marija Snežna–Sv. Ana na Kremberku–Vurberk ob Dravi na vzhodu. Na *Karti slovenskih narečij* Tineta Logarja in Jakoba Riglerja (1983) teče južna meja tega narečja v črti od Radencev do Vurberka, vzhodna od Radencev do Gornje Radgone, severna od Gornje Radgone ob slovenski državni

(*Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre*, 1812), in Josef Dobrovsky, avtor slovnice češkega jezika, ki ga je Dajnko imel za idejnega vzornika pri pisanju slovnice in se je nanj oprl, ko je uresničeval svojo zamisel o narečnem govoru, izreki in pisavi, ki naj bodo razumljivi njegovim rojakom (Zmazek 2020).

⁶ Več o tem Rajh (1998: 178) Kidrič (2013) in Jesenšek (2015: 110–111, 126).

⁷ Do leta 1995 imenovano goričansko, nato pa na moj predlog preimenovano v slovenskogoriško; več o tem pr. Bregant (1995).

meji do Šentilja. Tako delitev so narekovali dvoji vzroki. Ramovševa meja kaže na začetek daljšanja akutiranih samoglasnikov, Rigler-Logarjeva pa ločuje dvoglasniški slovenskogoriški od prleškega enoglasniškega samoglasniškega sestava. V okviru slovenskogoriškega narečja, kjer so se enako razvijali stalno dolgi *jat*, stalno dolgi *o*, *u* in *l* ter stalno dolgi *e*, *polglasnik* in nosni *e*, moramo razločevati zahodno slovenskogoriško podnarečje od vzhodnega. Vzhodno slovenskogoriško podnarečje ohranja kolikostno nasprotje med starimi dolgimi cirkumfleksiranimi in akutiranimi samoglasniki (enako tudi prekmurščina, vzhodno in srednje prleško narečje ter vzhodno in srednje haloško narečje), v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju pa so se stari skrajšani in novoakutirani kratki samoglasniki podaljšali, vendar pozneje kot v osrednjih slovenskih narečjih, zato so se dolgi cirkumfleksirani in akutirani dolgi samoglasniki razvijali drugače kot akutirani. Podaljšali so se tudi kratki samoglasniki, tako da je danes ohranjeno le kakovostno nasprotje, vzpostavljeno je pa novo: enoglasnik proti dvoglasniku. Jezikovna meja med vzhodom (prekmurskemu enak samoglasniški sestav) in zahodom (daljšanje kratkih akutiranih samoglasnikov) Slovenskih goric teče po črti od Marije Snežne na severu do Sv. Ane na Kremberku, od tod pa se spusti v bližino Sv. Trojice in nato do Dvorjan pred Vurberkom ob Dravi (Koletnik 2001: 40). Krajevni govor Črešnjevcev se po tej delitvi uvršča v vzhodno slovenskogoriško podnarečje.

Glasoslovje

Naglas in kolikost

V črešnjevskem govoru se je izgubilo pomensko razlikovanje med visokimi in nizkimi tonemi, ohranjeno pa je kolikostno nasprotje med dolgimi eno- ali dvoglasniki kot nasledniki stalno dolgih in kratkimi samoglasniki kot nasledniki staro- in novoakutiranih samoglasnikov v nezadnjih in zadnjih ali edinih besednih zlogih. Naglas je možen na katerem koli zlogu besede. Naglasno mesto je podobno kot v izhodiščnem sistemu, razlike pa so naslednje: (a) naglašeni so *e*, *o* in *a* pred nekdaj kratkimi zadnjimi naglašeni zlogi: *'žena*, *'kosa*, *'megla*; (b) po terciarnem premiku so v posameznih primerih naglašeni samoglasniki v odprtih zlogih: *'vüxa*; (c) naglašeni so samoglasniki (tudi v predponah in predlogih) po umiku naglasa s kratkega zaprtega zloga: *'bogāt*, *p'rinas*, *'zāčnen*; (č) naglašeni so samoglasniki v besednih oblikah, analogičnih po osnovni: *k'lē:čalj*, *'nōsla*, *po'süšla*.

Samoglasniki

Samoglasniški sistem črešnjevskega govora sestavljajo dolgi in kratki naglašeni ter kratki nenaglašeni samoglasniki.

Dolgi naglašeni samoglasniki so *i*, *ü*, *u*, *e*, *o*, *e*, *o*, *a* in *r*.

Dolgi *i* je odraz za stalno dolgi *i*: *k'ri:š*, *'li:st*, *'pi:šen*, *'mi:slin*, *'zi:t*, govori se v prevzetih besedah in imenih: *'ki:bla*, *ma'si:n*, *št'ri:xala*; *'I:drija*, *'Mi:lan*, *'Si:mon*.

Dolgi *ü* je naslednik stalno dolgega *u*: *'dii:ša*, *g'li:xi*, *k'li:č*, *'lii:plemo*, po mlajšem naglasnem umiku naglašene *u*: *'lii:di*, *'sü:xo* ter tujega *u*: *'fii:lati*, *'pü:ngrat*.

Dolgi *u* zastopa stalno dolgi samoglasniški *u*: *'pu:nin*, *'su:nce*, *'vu:k*, *'zu:ta*, dolgi *u* pred drugotnim *j*: *'xu:jda*, *'mu:jca*, dolgi *i* v skupinah *bu:j-*, *mu:j-*, nastalih po metatezi iz *ubi:-*, *umi:-*: *'bu:jtj*, *'mu:jtj*, govori se v prevzetih besedah in imenih: *ba'ru:se*, *'mur:ke*; *'Lu:jzek*, *'Mu:rska*, *'Su:zika*.

Dolgi ozki *e* je nastal iz stalno dolgega *e*: *je'se:n*, *'me:t*, *'pe:č*, *'še:st*, nosnega *e* (*ə*): *de'se:t*, *g'le:dan*, *i'me:*, *'pe:t*, *'ve:žen*, *'ze:be* in polglasnika (*ə*): *'de:n*, *'le:n*, *'ve:s*, redko zastopa novoakutirani *ə* in novoakutirani *e* v nezadnjem besednem zlogu: *'pe:sji*, *'se:je*; *t're:tji* ter *e* različnega izvora pred zvočniki *j/č* in *r*: *'ve:jati*, *živ'le:je*, *x'če:rka*, *'me:ra*, slišimo pa ga tudi v prevzetih besedah: *ka'fe:*, *p'le:x*, *tab'le:te*.

Dolgi ozki *o* je razmeroma redek samoglasnik. Pojavlja se v prevzetih in knjižnih besedah ter imenih: *'o:fnajo*, *'to:tn'ka:mra*; *po'lo:žnec*, *v'zo:rec*; *'Jo:na*, *'Ko:per*, *'Po:xorje*, govori pa se tudi za stalno dolgi *o* v položaju pred *j*: *g'no:j*, *'lo:j*.

Dvoglasnik *e:i* je odraz za stalno dolgi *jat* (*ě*): *be'se:ida*, *g're:ix*, *k'le:it*, *'le:is*, *'me:išati*, *p're:ikta*, *z'me:is*, *ži've:iila*.

Dvoglasnik *o:u* zastopa stalno dolga *o* in nosni *o* (*o*): *'bo:uk*, *'no:uč*, *si'ro:uta*, *s'po:uвет*, *šo:ula*, *'vo:us*; *go'lo:up*, *k'lo:u:p*, *'mo:uš*, *'ro:up*, *'zo:up*, po mlajšem naglasnem umiku naglašeni *o*: *'o:učj*, *'o:uprala*, *'o:utava*, govori pa se tudi v prevzetih besedah: *pla'fo:un*, *'šo:uštar*, *'zo:us*.

Dolgi *a* je naslednik stalno dolgega *a*: *d'va:*, *g'la:va*, *ko'va:č*, *k'ra:l*, *t'ra:va*, redko zastopa stalno dolgi polglasnik: *'ča:st*, *'la:š*, govori se v prevzetih besedah in imenih: *'fa:rof*, *'ma:ntratj*, *'ža:jfa*; *I'va:jnšofcj*, *'Ta:mar*.

Dolgi samoglasniški *r* je naslednik stalno dolgega samoglasniškega *r*: *'brf*, *'črf*, *'mrkefca*, *o'brvi*.

Sistem kratkih naglašanih samoglasnikov sestavljajo *i*, *ü*, *u*, *e*, *o*, *e*, *o* in *r*.

Kratki *i* je odraz staroakutiranega *i* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu: *'xiša*, *'lipa*, *'riba*, *'žila*; *f'tič*, *'nit*, *'sir*, *'sit*, po mlajšem naglasnem umiku naglašene *i*: *p'rigna* 'prignal', *p'rivas*, *p'rin*as, *'visilo* 'viselo', redko *e* pred *r*: *'cirkef*, govori pa se tudi v prevzetih besedah: *'cigl*, *f'riški*, *g'lidj*, *k'linga*, *š'pila*.

Kratki *ü* zastopa staroakutirani *u* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu: 'būkef, 'küšar, 'mūxa; k'rūx, 'kūp, 'tū, po mlajšem naglasnem umiku naglašeni *u*: s'tūdenec, 'vūxa, redko *i* pred *r*: 'šūrko ter tuji *u*: g'rūnt, 'xūta, t'rūga.

Kratki *u* je nastal iz staroakutiranega *ŭ* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu: 'duga (prid.), 'puna, 'vuna, 'žuna; 'pux, 'pun, novoakutiranega *o* v pložaju pred *ŷ* in *n*: 'kuŷ, 'gunin ter umično naglašene *o* v položaju pred *n*: 'kunec, 'una. Govori se tudi v prevzetih besedah: 'furman, ko'ruza, 'pucali.

Kratki ozki *e* je naslednik staroakutiranega in po mlajšem naglasnem umiku naglašene *ě* ter tujega *e*: b'rěza, 'dělo, 'dět, go'rětŷ, 'město, po'vědatŷ, 'rězatŷ, sk'lěda, v'rětŷ; 'čepič, 'lěpo, 'sědit; 'lěder, 'kětna.

Kratki ozki *o* je odraz za staroakutirani *o*: 'doga, 'goba, 'koča, 'toča, novoakutirani *o* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu: 'botra, 'dober, 'nosin, p'rōsin, 'osen; 'koš, k'rōp, 'noš, sekundarno naglašeni *o*: 'dobra, 'košec, 'močna, 'voda, po mlajšem naglasnem umiku naglašeni *o*: 'bogāt, 'možol, 'poplat in tuji *o*: 'kōr, 'mošt, p'lōx.

Kratki široki *e* je nastal iz staroakutiranega *ę* in novoakutiranega *e* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu: 'detelca, p'restŷ, s'reča; več 'zet; 'melen, 'pelan, 'zelje, 'ženska; k'met, sekundarno naglašene *e*: 'metla, 'nesen, 'pekla, 'retkva, 'zemla, novoakutiranega *ə* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu: 'genen, 'meša, s'nexa, 'zemen; 'deš, 'pes, sekundarno naglašene *a*: 'megla, 'tema, *ě* pred zvočnikom *n* in *m*: ko'lēno, po'lēno, slo'vensko, 'nemško, *e* različnega izvora pred zvočnikom *r* in *l*: f'čera, 'mela, ve'selje, po mlajšem naglasnem umiku naglašene *e*: 'četrtēk, 'pera, p'reveč in tujega *e*: c'vek, 'fertik, p'reša.

Kratki zaokroženi *a* je naslednik staroakutiranega *a* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu: b'rāda, k'rāva, 'māti, s'lāma; b'rāt, p'rāf, 'tān, zd'rāf, po mlajšem naglasnem umiku naglašene *a*: 'ādvēt, 'nāpne, 'zāčne in tujega *a*: g'lāš, 'xāmer, 'lādŷ, govori pa se tudi v imenih: 'Rādgona, S'tāvešinci.

Kratki samoglasniški *ɤ* je naslednik staroakutiranega samoglasniškega *ɤ*: 'gɤča, 'xɤbet, 'sɤna, 'tɤda.

Nenaglašeni samoglasniki so *i/ĭ*, *u*, *e*, *o*, *a* in *ɤ*.

Nenaglašeni *i*, ki v izglasju oslabi, je nastal iz *i*: i'mę; 'xōdin, ě: dik'l'lina, č'lōvik in *u*: lid'ję; 'kožix; b'rātŷ, te'letŷ (< *u* v daj., mest. ed. m., s. sp).

Nenaglašeni *u* je odraz za ponaglasni *ŭ*: 'jābuke, govori se v redkih knjižnih in prevzetih besedah: mu'zęj; 'xa:ntux.

Nenaglašeni *e* zastopa nenaglašene *e*: be'se:ĭda, 'nese, ę: pre'di:vo, 'tele, *ə* v priponah -ec in -ek: 'za:vec, 'pe:ĭsek in ě v posameznih besedah: dre'vo:ŷ, se'no:ŷ (in si'no:ŷ), govori pa se tudi v prevzetih besedah: 'lęder, š'tünfe. V breznaglasnicah je ozek, blizu nenaglašenemu *i*.

Nenaglašeni *o* je ozek. Nastal je iz nenaglašenega *o* in *o*: *po'gāče*, *b'lāto*; *zob'je*;, *'želot*, redko prednaglasnega *u*: *Lob'la:na*, *o'či:telca*, govori pa se tudi v prevzetih besedah: *'fūrtox*, *'pu:nčoxj*.

Nenaglašeni *a* je nizek vokal. Nastal je iz nenaglašenega *a*: *'dēca*, *'za:galj*, redko *ē*: *'go:usanca*, pojavlja se v moškospolskem deležniku na *-l*: *zg'rāba*, *'vida*, *'za:ga*, *'reka* ter prevzetih besedah: *'ra:ufank*, *ž'ni:dar*.

Funkcijo nenaglašenega zložnika opravljajo tudi *r*, ki je nastal iz nenaglašene *r* ali po onemitvi istozložnega *i*: *sr'cē*;, *tr'pe:ila*; *pr'nesla*, *pr'šumj*, *l*, nastal po onemitvi samoglasnika ob *l*: *'kāplca*, *'māntl*, ter *ŋ*, nastal po onemitvi samoglasnika ob *n*: *'kipŋtj*, *s'vēcŋca*. Sicer je samoglasniški upad v obravnavanem krajevnem govoru redek: *'mēlj*, *'kāk*, *'tāk*, *'bo:ugati* 'ubogati', *m're:iti*.

Soglasniki

V črešnjevskem govoru poznajo naslednje soglasnike: zvočnike *l*, *r*, *m*, *n* *j/ĵ*, *v* (z variantama *u* in *f*) ter nezvočnike *p*, *t*, *k*, *s*, *š*, *b*, *d*, *g*, *z*, *ž*, *č*, *f*, *c* in *x*.

Zvočniki *l*, *r*, *m*, *n*, *j* so nastali enako kot izhodiščni splošnoslovenski glasovi, poleg tega pa še: *v* iz *w* pred in med samoglasniki ter pred zvenečimi soglasniki: *'veter*, *'za:vec*, *t'ra:vnik*, *v 'lūft*, redko iz *m*: *'venda* 'menda', pojavlja se tudi kot proteza: *'vo:usko*, *'vūxa*, *vi'ši*;; *-u* iz *-l* za samoglasnikom in v izglasju: *o'ra:u*, *smi'ja:u* ter iz *w* v redkih posameznih besedah: *'A:ustrija*, *'a:uto*; *j* se pojavlja kot zapolnitev zeva med samoglasnikom in *a* iz *-l*: *'pi:ja*, *'zē:ja*, *za'čē:ja*, kot novonastali prehodni glas: *'na:jšla*, *š'ta:jnga*, *'vu:jzda* ter v skupini *mu:j-*, *bu:j-*, nastali po metatezi iz *umi:-*, *ubi:-*: *'mu:jti*, *'bu:jti*; redko je iz *l*: *'doj*. *L* je iz *l'*: *'detelca*, *k'ra:l*, *'melen*, iz *n* v položaju za *m*: *'gūmla*, redko iz *v*: *'lāmp*, iz primarne skupine *dl*: *'šilo*, *'vilce* ter skupine *-tl-*, *-dl-* v preteklem opisnem deležniku glagolov na *-t*, *-d*: *c'vela*, *fk'rālĵ*, *p'rela*; *n* je iz *n'* v položaju za soglasnikom ali v izglasju: *'lū:kna*, *'za:dna*, *'ogen*, iz *-m* v večini primerov, redno v končnicah: *'din*, *'ma:n*, *'sestran*, *z b'rāton*, redko iz *r*: *'ma:ntrala*; analogični *n*: *b'remen*, *'semen*; rinezem: *'me:isenc*; *ĵ* je iz *n'* v vzglasju (nedosledno) in v položaju med dvema samoglasnikoma: *'jiva/n' jiva*, *b'lāĵe*, *'žegnaĵe*; črē-, žrē-: *č're:jšja*, *ž're'bē*..

Nezvočniki so se razvili iz enakih praslovanskih glasov kot v izhodiščnem splošnoslovenskem sistemu, poleg tega pa še: *f* iz *w* pred nezvenečimi nezvočniki in na koncu besede: *f'sa:kj*, *f so'boto*, *'ce:if*, iz vzglasnega *u*: *fk'rāla*, *f'to:upla*, vzglasnega *p* pred *t*: *f'tič*, začetnega *pf-* v starejših izposojenkah: *'fa:rof*, govori pa se tudi v mlajših prevzetih besedah: *'fa:jn*, *'fertik*, *'za:jfa*; *c* iz *ts* v posameznih primerih: *'lū:ckj*; *š* iz *šč*: *'i:šen*, *'teša*, *'ti:šalo*, *x* pred *t*: *š'te:ila* 'hotela', *š'telĵ* 'hoteli' in *s*: *š'korja*, *šk'rīja*, *ša'lāta*; *ž* iz predloga *z* v položaju pred *ĵ* (< *nj*): *ž jo:u*; *k* iz *t* v položaju pred *l* in *u* (< *-ol-*): *k'lāčitj*, *'ku:čen* 'tolčem', redko iz *g*:

'du:kša; *g* iz *d* v položaju pred pred *l*, *n*: *g'le:ɨtva* 'dleto', *g'nes* ter *k* v položaju pred *d*: *g'dâ*; *x* iz *k*, *g* v položaju pred *t*: *'dɔ:xtar*, *'no:ɤxet*, pojavlja se tudi kot proteza: *xer'bija*; *d* iz *g* pred *l*: *'ka:ndla*.

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrezno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju.

Med soglasniki najpogostejše onemevajo vzglasni *v* v položaju pred *s* in *z*: *'sa:kɨ*, *z'dignɨj*, *'zemen*, vzglasni *s* v položaju pred *p*: *p'ro:ɤtɨ*, *p're:ɨdɨ*, *t* položaju pred *c* in *n*: *m'la:cɨ*, *'krɤsnɨ*, *'lū:šna*, v posameznih primerih onemeva *d*: *'zâj*, v izglasju *x*: *f'ča:si*. Zaradi oblikoslovnega izenačevanja se odpravlja *j* v pregibnih oblikah pri moškospolskih samostalnikih na *-r*: *xek'ta:ra*, *'šo:ɤštara*.

Oblikoslovje

Samostalniška beseda

Moške sklanjatve. V črešnjevskem govoru so v sklanjatvi ohranjena vsa tri števila, vsi trije spoli in večina končnic,⁸ enakih knjižnim, nepremični (tudi po zlitju s končniškim), premični in mešani naglasni tip: *b'rât b'râta*, *'pes 'pesa*; *'ječmen ječ'mena*, a tudi *'zo:ɤp 'zo:ɤba/zo'ba*, *'so:ɤsit 'so:ɤsida*; *'bo:ɤk bo'ga*, *s've:ɨt svi'ta*, a *'mɛ:t 'mɛ:da*. V dajalniku in mestniku ednine je končnica *-j* (< *-ü* < *-u*): *k b'râtɨ*, *pri/pr 'si:nɨ*, naglašeno končnico *-je* imajo v imenovalniku množine samostalniki *las'jɛ*, *lid'jɛ*, *zob'jɛ*. Podaljševanja osnove *-ov* v imenovalniku množine in dvojine govor ne pozna: *c've:ɨtɨ*, *'si:nɨ*; *c've:ita*, prav tako ne preglasa *o* v *e*: *do'ma:čo* ('semen), *z 'mo:ɤžon*, s *'košoma*. Polglasnik v zadnjem zlogu osnove se v neničitih sklonskih oblikah ohranja: *ko'lâček ko'lâčeka*, *'pi:šek 'pi:šeka*. Posamostaljeni pridevniki se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi.

Ženske sklanjatve. Nepremični naglasni tip prve sklanjatve je enak knjižnemu, le v orodniku ednine ter dajalniku in orodniku dvojine se narečne sklonske oblike razlikujejo od knjižnih: *'lipa -e -j -o -j -oj*; *'lipe -ø -an -e -ax -amj*; *'lipj -ø -oma -j -ax -oma*. Mešani naglasni tip, ki je mestoma še ohranjen, npr. *g'lâva gla've*; in *g'lâve*, *'kɔsa ko'sɛ*; in *'kɔse*, se je zlil z nepremičnim, enako končniški, v katerem je prišlo do naglasnega umika v levo: *'megla 'megle*, *'tema 'teme*. Samostalniki na *-ev*, npr. *'bükef*, *'ti:kef*, se sklanjajo po drugi ženski sklanjatvi. Samostalnik *kura* ima v imenovalniku množine končnico *-i*: *'kürij*. V drugi sklanjatvi sta nepremični: *'miš -j -j -ø -j -joj*; *-j -j -in -j -ix -mj*; *-j -j -oma -j -ix*

⁸ Zaradi minimalnega samoglasniškega upada se končnice ne reducirajo, le končni *i* se rahlo zniža.

-oma in mešani naglasni tip: *k'le:jt kle'ti*, *k'lo:up klo'pi*, *'lū:č li'či*, *'pe:č pe'či*. Nekateri srednjespolski samostalniki se feminizirajo že v ednini, npr.: *g'le:jtva*, *'jābuka*, *'okna*.

Samostalniki srednjega spola imajo nepremični: *'leto -a -j -o -j -on*; *'le:ita -ø -an -a -ax -amj*; *'le:tj -mn. -oma -j -mn. -oma*, premični: *'tele te'leta*, *b'remen bre'mena* in mešani naglas: *sr'ce: sr'ca: 'srčj sr'ce: 'srčj 'srcon*. Osnova je lahko podaljšana z -n- že v imenovalniku: *b'remen bre'mena*, *'semen se'mena*, s -t- v roditeljski: *žre'bē: žre'beta*, podaljševanja z -es- pa govor ne pozna, saj so ti samostalniki z ničto imenovalniško končnico največkrat ženskospolski že v ednini; v imenovalniku in tožilniku ednine lahko svoj spol sicer tudi še ohranjajo: *dre'vo:u/d're:iva d're:jve*, *o'ko:u/o:yka 'o:yke*, *'pera 'pere*, *'vūxa 'vūxe*. Množinski samostalniki prenašajo -a v vse končnice: *'vūsta -ø -an -a -ax -amj*; tako še: *'jē:tra - z 'jē:tramj*, *p'lū:ča - s p'lū:čamj*, *o'ča:la - z o'ča:lamj*. Ženskospolska e-jevska končnica ujemalnega pridevniškega prilastka v množinski besedni zvezi kaže na mlajšo težnjo po feminizaciji nevtar: *'le:ipe i'mē:na*, *'tote 'le:ita*; *s'vi:nske 'jē:tra*, *s'vi:nske p'lū:ča*.

Samostalniški zaimki. Po človeškem osebkju se sprašuje z *g'do:u 'koga 'kumj 'koga pri 'kun s 'kun*, po vsakem drugem osebkju pa s *'kāj/'kā 'čega 'čemj 'kāj/'kā pri 'čen s 'čin*. Za pomen 'kdo' se rabi tudi posamostaljeni pridevniški vprašalni zaimek *'kē:rj*. Vlogo oziralnih zaimkov opravljajo vprašalni, nedoločna zaimka sta *'neše 'nekdo* in *'neke*, celostna *f'sa:kj*, *f'se*, drugostna *d'rū:gj*, *d'rū:go*, nikalni pa so *'niše*, *'nič*, *no'beden*. V sklanjatvi osebnih zaimkov ni večjih posebnosti. V mestniku ednine in množine se naglas umakne na predlog, npr. *p'rinas*. Tožilniška navezna oblika v zvezi s predlogi ohranja naglas: za *'mē:*, za *'tē:*, za *'jo:u*.

Pridevniška beseda

Pridevniška oblika za moški spol se v imenovalniku ednine najpogosteje končuje na -i tudi za nedoločno obliko: *'le:ipj*, *le'se:nj*, *m'la:dj*. Sklanjatev za moški spol je enaka knjižni, upošteva fonetični premeni končnega -u prek -ū v -i in končnega -m v -n. Za ženski spol se pridevnik v orodniku ednine končuje na -oj. Pridevnik se stopnjuje opisno z *bole* v primerniku in *najbole* v presežniku: *'bole 're:jtḱj 'nāj'bole 're:jtḱj* ali z obrazili -ši, -iši, -ejši v primerniku in z *'nāj-* za presežnik: *'bo:jšj 'nāj'bo:jšj*; *'vi:šiši 'nāj'vi:šiši*; *sta're:jšj 'nājsta're:jšj*.

Pridevniški zaimki – svojilni *'moj 'moja 'mojo*, *t'vōj*, *'jegof*, *n'je:nj/'je:nj*, od *'na:jj/'na:jna 'najin*, od *'va:jj/'va:jna 'vajin*, *'jidvin/'jedvin 'njun*, *'nāš*, *'vāš*, *'jixof*, *s'vōj*; kazalni: *'totj*, *'tistj*, *'ovj*, *'ta:kj/'ta:kšj*; vprašalni, ki so jim enaki tudi poljubnostni: *'kē:rj*, *'ka:kj/'ka:kšj*; nedoločni: *'neḱšj*; nikalni: *'nikšj*; celostni: *f'sa:kj*,

'ce:ilj, f'se, drugostni d'rü:gi – se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi. Števniki so večinoma enaki knjižnim.

Glagol

Glagol se sprega po tematični spregatvi: 'dēlan 'dēlaš 'dēla; 'dēlama 'dēlata 'dēlata; 'dēlamo 'dēlate 'dēlajo; v prvi osebi dvojine je osebilo -ma. Tudi brezpriponski glagoli so prevzeli priponska osebila. Ohranjen je dolgi nedoločnik na -ti oz. -čti pri glagolih z osnovo na -č: po'vēdatj, vi'čitj, 'pečtj, 'vrčtj. Za moškospolski deležnik na -l so razširjene oblike s končajem na -a: 'xōda, 'vēda, 'nesa, ko'si:ja, za'čē:ja, s'mēja. Pogosti so ponavljalni glagoli tipa 'dāvlen, 'lū:plen, 'le:īčen, 'ši:vlen. Za zanikani pomožnik je poleg tipa 'ne:isen 'nise'm', 'ne:ije 'ni' znana tudi oblika sen/sŋ 'ne:ī 'nise'm', je 'ne:ī 'ni'.

Neosebne oblike

Narečno posebni prislovi so: prislovi kraja – b'lü:jzj 'blizu', 'dolta 'dol', fk'rāj 'proč', 'furt 'stran, proč', 'gi 'kje', 'gorta 'gor', 'indj 'drugje', 'kāman 'kam', 'na:x 'potem', 'negi 'nekje', 'nigj 'nikjer', 'nikan 'nikamor', 'nōr/nōrta 'noter', p're:idi 'spredaj', p're:ikta 'čez', s'pōr 'spodaj', 'tānta 'tja', v'zi:mj 'pozimi', z'vūna/z'vū:nax 'zunaj'; prislovi časa – e'no:uk 'nekoč', f'čāsij/f'čāsik 'takoj', f'čera 'včeraj', g'dā/'dā 'kdaj', 'inda 'nekoč, v drugih časih', 'neгда 'nekoč', ni'cōr 'nocoj', od'večera 'popoldne', p'pōl 'potem', p're:ja 'prej', 'vūtroma 'zjutraj'; prislovi načina: 'dōsta 'veliko', 'dōstakrat 'velikokrat', 'fa:jn 'lepo', 'fē:jst 'zelo, močno', f'küp 'skupaj', 'xu:jdo 'hudo', 'kē:jko 'koliko', 'tē:jko 'toliko', 'nāčij/nāčik 'drugače, na drug način', po'do:uč 'spotoma, mimogrede', p'recj 'precej', 'vāčij/vāčik 'drugače', za'dōsta 'dovolj'. V rabi predlogov, členkov in veznikov ni veliko odstopanj od knjižnih oblik. Posebnosti: 're:isen 'res', 'venda 'menda', 'tūdik 'tudi'; g'li:x 'tāk 'ravno tako', 'vāčj 'sicer, drugače', 'dōčik 'dokler', čē'ra:un 'čeprav', kā 'da, ker, kar, ki', ki 'kjer', g'dā/'dā 'ko'.

Čelarstvo Petra Dajnka

Poljudnostrokovni čebelarški priročnik *Čelarstvo* (Dajnko 1831) je prva v slovenščini napisana knjiga o čebelarstvu, ki ni prevod iz nemščine ali kakega drugega jezika. Knjiga, napisana v vzhodnoštajerskem knjižnem jeziku in natisnjena v dajncici, nam predoka bistvene izrazijske značilnosti ene izmed najstarejših

kmetijskih panog – čebelarstva. Martina Orožen (1993: 516) ugotavlja, da je bilo čebelarstvo že zdavnaj razvito v vseh deželah tedanje Avstrije in da je prav zanj značilno zanimivo izvirno slovensko razlikovalno izrazje. Janez Poklukar piše (2001: 6), da je *Čelarstvo* prejelo odklonilno oceno v *Sodobnem čebelarstvu*.⁹ Dajnkov čebelarski priročnik, ki je nesrečno obtičal v senci Goličnikovega prevoda Janševega dela *Popolni nauk o čebelarstvu* (1792), pred pomladjo narodov pa je bil prisilno pozabljen tudi iz političnih vzrokov, je močno aktualen tudi danes.¹⁰ Očitki o nerazumljivosti zaradi samosvojega jezika in pisave niso utemeljeni.

Iz Dajnkovega dela vejeta pripravljenost bralcu posredovati uporabno znanje in skrb za jezik. Dajnko se je zavedal, da so bila v tistem času v nemščini pisana Janševa dela preprostim ljudem Slovenskih goric nedostopna, zato je pri pisanju svojega čebelarskega priročnika izhajal iz jezika pokrajine, v kateri se je rodil in v kateri je deloval.

Dajnkovo *Čelarstvo* je razdeljeno na šest poglavij in razčlenjeno na 500 vprašanj in odgovorov. Po Horvatu (2003: 318–319) je želel Dajnko z nazorno preglednostjo vsebine kar najbolj olajšati uporabo priročnika bralcem. Poglavja uvajajo: (1) preglednica *Slovenske pismence*, iz katere so razvidni novi grafemi v primerjavi s kranjsko črkopisno tradicijo; (2) *Predgovor*, v katerem Dajnko izrazi zaskrbljenost zaradi pomanjkanja vednosti in znanja slovenskih čebelarjev o ustreznem in pravilnem čebelarjenju, kar pripisuje tudi pomanjkanju ustrezne literature: »Znajde se sicer tudi več knjig, is kerih bi se take vednosti dobivati znale, ali pa neke njih so prevelikeino za deželaka predrage, polek tega blizo vse le nemške, ino še dostakrat vu previsokemi jeziki, ali ne vu primerjeni razumetni slovenšini spisane.«;¹¹ (3) *Obrazni raskaz*, dopolnilo desetim risbam najpomembnejših naprav in orodij za čebelarjenje, ki jih je umestil na konec knjižice. Temu sledi šest poglavij, imenovanih *glava*, podrobneje členjenih na vprašanja, ki se navezujejo ena na drugo in tako bralca tekoče vodijo skozi vsebino knjige. Uvodnemu poglavju *Predidoče pitanja*, v katerem Dajnko govori o tem, da je mogoče s čebelarjenjem dobro zaslužiti in da je to najdonosnejša kmetijska dejavnost, čeprav so letine odvisne od vremenskih in drugih dejavnikov, sledi

⁹ V *Sodobnem čebelarstvu* je objavljena ocena »Ne le, da je ta knjiga oblikovno in vsebinsko korak nazaj od Janševih del, se med Slovenci drugih pokrajin ni mogla razširiti, ker je pisana v težko razumljivem vzhodnoštajerskem narečju in črkopisu dajničici.« (Sodobno čebelarstvo 1955, po Poklukar 2001: 6).

¹⁰ Poklukar (2001: 13) meni, da lahko čebelarji v Dajnkovem čebelarskem priročniku najdejo številne ideje za praktične rešitve nastalih problemov pri čebeljih družinah, predvsem pri čebelah v nakladnih panjih.

¹¹ Knaufove napotke čebelarjem omenja, Janševih del *Razprava o rojenju in Popolni nauk o čebelarstvu* (v Goličnikovem prevodu) pa ne.

prvo poglavje *Od naravi ino živne šege čel*, kjer enostavno in razumljivo opiše čebele (anatomija) in njihove navade. V drugem poglavju *Od čelnih staniš ino nekega za čelno rejo potrebnega orodja* govori o čebeljih bivališčih in orodju, potrebnem za čebelarjenje, v tretjem *Od naloge ino primerjene sporedi dobre čelne reje* pa opisuje, kako in kam se naseli čebeljo družino ter kako se jo nato primerno oskrbuje. V četrtem poglavju *Od pomnožavanja čel* nas Dajnko pouči o razmnoževanju čebel, v petem *Od strežbe ino reditbe čel vu mnogoterih letnih časih* pa o oskrbi in vzreji čebel, in to po posameznih mesecih v letu. V šestem poglavju *Od dobre sprave ino storitbe z' medom ino voskom* predstavi shranjevanje in uporabo medu in voska ter načine njune pridelave.

Narečne prvine v Čelarstvu

Glasoslovje

Samoglasniki

Vzhodno slovenskogoriško narečje nima tonemskih nasprotij, ima pa kolikostna. Naglašeni samoglasniki, ki so dolgi ali kratki, so možni v vseh besednih zlogih, nenaglašeni samoglasniki so samo kratki. Čeprav je Dajnko v svoji slovnici nekatere kolikostne razlike med samoglasniki predstavil v zvezi z akcentskim označevanjem – govori o dolgih, kratkih in srednjih samoglasnikih, pri čemer je dolge označeval z ostrivcem, kratke s krativcem in srednje s strešico,¹² se omenjena naglasna znamenja v *Čelarstvu* pojavljajo ne samo redko, pač pa tudi nedosledno, npr. *mi*, *mì* in *mí*; *matica* in *mática*; *ima*, *imá* in *imà*; *čel*, *čél* in *čèl* (R mn.). V obravnavanem besedilu je bilo kolikostno naglaševanje praktično opuščeno, strešica, za katero Rajh ugotavlja (2002: 194), da v Dajnkovih besedilih pogosto označuje le navadne kratke samoglasnike, kot jih poznajo vzhodna slovenska narečja, pa se z izjemo primerov *vihêr* (ob *viher* in *vihér*), *tê* (ob *tè* in *te*) in (na klopì) *ležêče* (zjedi) ne pojavlja. Z ostrivcem je pogosto označeno mesto naglasa, npr.: *pokvarí*, *trijé*, *osé* (I mn.), *iz óči*, *odmétati*, s krativcem pa so največkrat, čeprav nedosledno, označeni nenaglašeni samoglasniki v naslonskih oblikah osebnih zaimkov, v členkih in veznikih: *jè*, *jò*, *jì*, *nàm*; *pà*, *alipà*; *dà*.

Samoglasniški sistem črešnjevskega govora, ki ga sestavlja devet dolgih in osem kratkih samoglasnikov ter šest nenaglašanih samoglasnikov, je

¹² Srednji samoglasniki po Dajnkovih navedbah nastopajo predvsem v odvisnih sklopih pri samostalnikih moškega spola s kračino v imenovalniku. Več o samoglasnikih in samoglasniških sestavih v Dajnkovi slovnici gl. pri Rajh (2002: 74–80).

monoftongično-diftongičen. V *Čelarstvu* so črešnjevski glasovi zapisani v dajničici z grafemi, kot jih predstavljamo v nadaljevanju.

Dolgi samoglasniki

Fonem /i:/ Dajnko zapisuje s tremi grafemi, najpogosteje z ⟨i⟩, redkeje z ⟨î⟩ in izjemoma z ⟨ì⟩ – *mi, gnojišnica, obrodi, čisti, kosminke, noči* (I mn.), *zima, vidim, oči* (I mn.), *gibati, edina pridobička* (R ed.); *živi, leži, derži, visi, pustí, nemír, mí, letí, edín, pokvari, načini; mì.*

Fonema /ü:/ in /u:/ sta zapisana z grafemom ⟨u⟩¹³ – *drugi, pluča, lubijo, duh, lukna, vust* (R mn.), *oskerbuvajo, krušna; napuni* (3. os. ed.), *posunčnice, preduga, sunce, vunatne, žučkasta.*

Fonem /ɛ:/ različnega izvora Dajnko zapisuje s tremi grafemi, najpogosteje z ⟨e⟩, redkeje z ⟨ê⟩ in izjemoma z ⟨è⟩ – *med, jesen, čela, šest, čelnik, peč, čmel, večer; den, lenov, veličestno, viher; ime, zeti* ‘vzeti’, *odvzeti, leči* ‘nesti jajca’, *vežemo, pet, gledamo; apoteka; méd, médni, v jesén, léd, ljudjé, čél* (R mn.), *iména* (R ed.); *dén, vihér; odvzétí, imé; valék, talér; mèd.*

Fonem /o:/ je zapisan z grafemom ⟨o⟩ – *oboje, prostora, strošek* ‘hrana’; *oktobra, ocet, šolni.*

Fonem /e:i/, odraz za praslovanski stalno dolgi jat, je najpogosteje zapisan z ⟨e⟩, redkeje z ⟨é⟩, mestoma z ⟨ej⟩ – *reč, cvet, bela, hleb, zmes, obe, mleko, resen, mešamo, vu drevah, mesimo, kleši, v cvetih, vlevamo, sneg, klet; ne smé, vumréti, obé, dvé, izlévamo; lépo;* (naj) *zvejma, (naj) zvejmo, (kres to) polejemo, vlejemo, dolejemo, izleje, polejli, prilejta* (voda), (trot) *pojej* (več), (ji že) *povej*, fonem /o:ɥ/, ki v narečju zastopa praslovanska stalno dolgi o in ɔ ter o, naglašen po mlajšem naglasnem umiku, pa je zapisan z grafemom ⟨o⟩ – *moč, noč, pomoč, to, vosek; gobec, gosji, klop, log, perot, peroti, posodva, sod, želodec*, mestoma tudi z grafemom ⟨ó⟩ – *celó, tó; obróči, minóti; iz óči.*

Z grafemom ⟨a⟩, redkeje z grafemom ⟨â⟩, izjemoma pa tudi z grafemom ⟨à⟩ je zapisan fonem /a:/ – *imajo, navada, mali, znamo, kolač, stati, vračtvo, prah, vsaki, plajš, davati, ima; arjávi, dá* (3. os. ed.), *imá, imámo, klobáso, ovádi* (3. os. ed.), *pá* ‘ponovno, spet’, *pogáč* (R mn.), *tá* ‘tja’; *pásti* ‘pasti’; *imà, pà* ‘ponovno, spet’.

Fonem /ɛr:/ je zapisan z grafemom ⟨er⟩ – *červi, odverže* (3. os. ed.), *opersje, perst, pert, prvi, skerbi* (T mn.), *terdo, verbje, vert.*

¹³ Do leta 1828 je Dajnko narečni fonem /ü/ zapisoval z grafemom <y>, nato pa je ta grafem opustil.

Kratki samoglasniki

Fonem /i/ je zapisan s tremi grafemi, največkrat z grafemom ⟨i⟩, redkeje z grafemom ⟨i̇⟩ in zelo redko z grafemom ⟨ï⟩ – *nikaj, prehitro, priti, hoditi, mislili, viditi, trešlika, pičila, iše, štiri; nít, príti, pešica, žgalina; pičila, miši*.

Grafem ⟨u⟩ se rabi za označevanje fonemov /ü/ in /u/ – *klupica, kruh, tudi, vkup, vura, vusta, vustnico* (T ed.); *hudo, zgublena, pušene; cukar, puter, župa; duga, dugo, dukši, puna, vuna*. Samo v primeru *metúl* ob pogostejšem *metul* je /u/ zaznamovan z ostrivcem.

Fonem /e/ za praslovanski staroakutirani jat in tuji e se zapisuje z dvema grafemoma, najpogostejše z grafemom ⟨e⟩, redkeje z grafemom ⟨é⟩ – *boleti, htelo, imeti, jesti, skledica, smejo, streha, veter, vreti, zvediti, živeti; leder; iméti, sém, verjéti, vréti, želézo, živéti*.

Fonem /o/ različnega izvora je zapisan z grafemom ⟨o⟩ – *dober, grob, moj, nož, svoj, vola; goba, toča; dobra, konec, kotel, (vu) lonce, močna, mokro, noge, ogen, (pri) oknah, one, voda; poden, soha*.

Z grafemom ⟨e⟩ se zapisuje fonem /e/ za praslovanski staroakutirani ě, novoakutirani in umično naglašeni polglasnik, novoakutirani, umično naglašeni in tujezični e: *detela, sreča, več; deš, gene, vzeme, vtekemo; meгла; kmet, sedem; eden, nesejo, pečiti, teče, vedro, zemla; cvek*. Samo v primeru *tè* 'potem' (ob pogostejšem *te*) je /e/ zaznamovan s krativcem. Z grafemom ⟨e⟩ je mestoma zapisan tudi glasovni sklop /aj/: *kre, kde, toda nikaj*.

Fonem /â/ različnega izvora je najpogostejše zapisan z grafemom ⟨a⟩, redkeje z ⟨â⟩ – *čas, kamen, kapla, kolačke* (T mn.), *mati, mravla, pogača, pomalen, sladka; (na) flaštri; čelári, ováči*, fonem /ɤ/ pa je zapisan z grafemom ⟨er⟩ – *herga, kermi, mertve, skerbno, se tergajo*.

Nenaglašeni samoglasniki

V zapisovanju kratkih nenaglašanih glasov ni večjih posebnosti, omenimo naj le zapis fonema /e/ različnega izvora z grafemom ⟨i⟩ – *či 'če', viditi 'videti', vsih 'vseh', zvediti 'zvedeti'*, fonema /u/ z grafemom ⟨o⟩ – *blizo, sirop, (deset) minot*, fonema /o/ za praslovanski ɔ z ⟨u⟩ – *kupinje, pavuk, potégnuti* in fonema /ɤ/ z ⟨er⟩, v vzglasju z ⟨ar⟩ – *červive, deržati, derží, skerbeli, terpi* 'traja', *zderži; arjávi, arjavkasta*.

Samoglasniški upad, ki v narečju ni močan, je v besedilu opazen v zvezi s samoglasnikom o: *tak, tak da, htelo*.

Soglasniki

V soglasniškem sistemu je potrebno najprej izpostaviti zapisovanje šumnikov. Medtem ko se v gajici fonemi /š/, /ž/ in /č/ označujejo z istovrstnimi grafemi, je bil v dajncici za označevanje fonema /š/ v rabi grafem ⟨s⟩ – *koš, paša, poškropimo, slisi, še, šest, šiba, škoda*, za označevanje fonema /ž/ grafem ⟨x⟩ – *lexati, snaxen, strexe, z noxom, zvexemo, xe, xgeci, xlica, xmetno* in za označevanje fonema /č/ grafem ⟨c⟩ – *čela, červeki, daleč, kureci, nesreča, pogace, posunčnice, vec*.

V soglasniškem sistemu so opazne naslednje narečne posebnosti: /l/ je v narečju otrdel in se kot tak tudi zapisuje: *detela, krala* (R ed.), *kralica, lubezen, marlive, marlivost, molov* (R mn.), *opravljajo, pluča, mravla, vola, zemlo* (T ed.), *kapla, razmelemo*. Palatalni /n'/ v narečju ni ohranjen, pač pa se je razvil v nosnjeni drsnik /ɲ/, ki se zapisuje z grafemom ⟨nj⟩¹⁴ – *blanja, njiva, njihove, v' njemi, za nje, življenje*. V položaju za soglasnikom ali v izglasju /n'/ otrdi v /n/ in se kot tak tudi zapisuje – *knig* (R mn.), *lukna, menši, ogen*. Končni -m, ki v narečju prehaja v -n, se v zapisu ohranja – *z' nožom, z' jadtim mehom, s' čepom, s' takim rastlinjom, s' prevertanim podnom, čelam, njim*. Trdonebni pripornik /j/ se pojavlja tudi kot novonastali prehodni glas – *hujdi, zajšlo* 'zašlo', *najšli*. V položaju med samoglasnikoma se ta zvočnik pisno tudi izpušča – *Junia*. Ustnični pripornik /v/ se pojavlja kot proteza – *vučimo, vustnica, vuši, vozki, vozka, vužgemo, navučile*. V vzglasju se mestoma izgublja – *zdignemo, zrok* 'vzrok', v izglasju in v položaju pred nezvenečim soglasnikom pa ostaja zapisan in ne prehaja v narečni /f/: *cev, več rojov, čelarov, latov* (oboje R mn.), *od pomočnikov; iz bezovca, včimo, vkriž, vsaki, v' kerih, v' totemi naravnanji*. Sekundarni trdonebni zapornik /t'/ zasledimo v vrstilnem števniku *tretji* in samostalniku *protiletje*, v primerniku *veksi* ter iz njega tvorjenem presežniku *naj vekši* pa /t'/ preide v mehkonobni zapornik /k/. Opazne so še naslednje narečne soglasniške premene: *pt > vt*¹⁵ – *vtiči*; *šč > š* – *iše, obrašena, prebivališče, prerašene, repišče, oreške* (R mn.); *bn > vn* – *drovničke* (cevke); *mn > ml* – *gumla*; *tl-dl > kl-gl* – *klačiti, skučejo; gletva*; *gv > gl* – *zaglozda*; *ts > s* – *lucki*.

Čeprav Dajnko v svoji slovnici omenja, da se za zveneče nezvočnike ter njihove premene v nezveneče nezvočnike uporabljajo isti grafemi, v svojih besedilih tako praviloma tudi ravna (Rajh 2002: 81), je v *Čelarstvu* opaziti kar nekaj izjem, npr.: *is kerih, is kotline, is paše, is totih, is treh, bres haska, skos*

¹⁴ Ta narečni fonem je Dajnko do reforme svoje pisave zapisoval z grafemom ⟨ɲ⟩, nato pa z dvočrkjem ⟨nj⟩.

¹⁵ V narečju *pt > ft* – *flič*.

celo vuro, sreš, rassiravajo, ograd, živeš, žert. Mestoma uporablja etimološko pisavo:¹⁶ svadja, (je bil) vusadjen, naredjeni, možka (čela).

Oblikoslovje

Dajnko pri samostalniških sklanjatvah ohranja večino narečnih končnic, in sicer -i v dajalniku in mestniku ednine moško- in srednjepolskih samostalnikov: *k' totemi konci, proti vsakemi gornemi cveki, proti večerniki, polnočniki ino severi*, (primešamo) *medi, v'vu čelniki, vugermi, vu vsakemi letnemi časi, po drugemi roji; k ednemi čelinstvi, vu protiletji, vu svojemi teli, pri dežovnemih vremeni*, končnico -a v rodilniku in končnico -om v orodniku ednine samostalnikov moškega in srednjega spola: *leda, meda, voža; z' medom, s prevertanim podnom, z' veseljom, z' vožom*, končnico -ih v mestniku množine ter končnico -oma v dajalniku in orodniku dvojine moškospolskih samostalnikov: *v' logih, vu pučelih, ob nekih časih, pri čelarih, vu treh dnevih; z' dvema klinoma, z' dvema štertakoma, k' dvema pintoma vode*. Izjemoma je v mestniku množine zapisana končnica -ah, v orodniku pa končnica -ami, kot je to v zahodnih slovenskogoriških govorih: *po večerah, z' otrokami*. Samostalniški ljudje s posebnimi oblikami v množini potrjuje sklanjatveni vzorec iz narečja: *ljudjé, od ludi, ludem, pri ljudeh*.

Dajnko knjižnega preglasa -o v -e v položaju za č, ž, š, c, j ne zapisuje: *z' nožom, pred dežom, pri dežovnemih vremeni, celo našo serce, lepšo vreme, po košovi glavi, z' jajcom, kostanjovo drevje*. V množini je v imenovalniku najpogostejša končnica -i: *čelari, medári*, moškospolska samostalniška osnova se ne podaljšuje: *vetri* (I mn.), *cara, čelara, Februara, papira* (vse R ed.), *v' Januari, ropare* (T mn.), *papirova* (giba).

Narečna ženska a-jevska samostalniška sklanjatev od knjižne odstopa le v orodniku ednine s končnico -oj, ki je Dajnko ne zapisuje: *s' čelno rejo, z' robasto zaglozdo, z' vodo, z' jilovico*, ter v dajalniku in orodniku dvojine s končnico -oma, ki je v Čelarstvu zapisana: *z dvema deskoma, toda tudi vu dvema vurama*. V ženski i-jevski sklanjatvi Dajnko v mestniku in orodniku množine zapisuje vse do Benedikta izpričane a-jevske končnice, ki pa jih črešnjevski govor ne pozna: *vu velikih redah, pri vsih najdenih rečah, na treh klopah, vu svojih mi-slah, s perotami, med totimi rečami, med dvema klopama*. Samostalniki na -ev

¹⁶ Njeno načelo je zapis besed z upoštevanjem njihove morfemske zgradbe in fonetičnih značilnosti morfemov. Taka pisava ohranja izvirne fonetične lastnosti korenškega morfema besede, v katerem tako ne glede na njegovo glasovno soseščino ne prihaja do glasovnih premen (Horvat 2015: 301).

ter množinski samostalniki ženskega spola se sklanjajo po *a*-jevski sklanjatvi: *redkva; s pivnimi drožami, zo svojimi klešami*.

A-jevske končnice pri srednjespolskih samostalnikih kažejo na narečno feminizacijo, še zlasti v dvojini in množini: *med motovilama, vsim drugim opravilam, vu svojih prebivališah, pri zapertih oknah, v' dobrih mednih letah, vu sušnih letah, vu votlih drevah, s črevami, s pokrivalami, z' jajcami*. Na feminizacijo kaže tudi ženskospolski pridevnik v imenovalniku množine ob ohranjeni srednjespolski končnici: *merzle, sušne ino mokre leta, vse njihove dela, različne imena, velike jezéra, grumske vremena, konjske kopita, tote/svoje jajca*, a tudi njihove gnezde, *senične gnezde*. Med ženskospolske samostalnike so prešli tudi množinski samostalniki srednjega spola: *vu dervah, v' svojih vustah, zadne dverica*. Svoj spol tako kot v narečju ohranjajo neštveni samostalniki, npr. *drevje, germovje, zelinje, cvetje*, ter tisti, ki osnovo podaljšujejo z *-n*: *toto plemen, lepšo/vročo vreme, pri totemi vremeni, lenovega semena*. Podaljševanja osnove s *-s* ni: *z' dreva, čreve* (R ed.). Reke oznake za naglas pričajo o mešanem naglasnem vzorcu: *iz óči; našim očém*.

Dajnkovi samostalniški zaimki se v glavnem ujemajo z narečnimi. Tožilniška navezna oblika v zvezi s predlogi ohranja naglas: [...] čí sunce *na njega* sija, tè moremo njemí senco narediti. [...] znajo *vu njega* iti. Naslonska oblika je poudarjena in tako enaka naglasni: [...] je potrebno *nje* zavolo rojov tá nasaditi; [...] čí *nje* v' eden čelnik vkup ogrebnemo [...]; [...] zatega volo *nje* trotnice imenujejo; [...] ino *jè* pustimo [...]; [...] moremo pà *jè* poznej [...]; [...] čí *njih* ne zmožemona pašo spraviti, te moremo *nje* po večerah krmiti; [...] kde smo *jiva* ogrebnuli [...]; [...] in *jiva* pustimo stati. Povratni osebni zaimek: *pred sobo*. Vprašalni zaimki *kdo koga komi; kerí kerega keremi in kaj čega čemi* opravljajo tudi vlogo poljubnostnih in oziralnih zaimkov. Vlogo drugostnega zaimka v zvezi s števnikom *eden/en* opravlja kazalni zaimek: *ena na ovi; ena krez ovo; edna k ovi*. Dajnkovi nikalni zaimki *nikdo* 'nihče', *nieden* 'nihče' in *nikaj* 'nič' ter nedoločni zaimek *neki* 'nekateri' se razlikujejo od narečnih.

Pridevniška beseda zajema pridevnike, pridevniške zaimke in števnik. Čeprav je pridevnik v narečju izgubil možnost s končnico ali naglasom izražati kategorijo določnosti, končni *-i* tako prevladuje tudi za nedoločno obliko, pri čemer so izjema pridevniki na *-en*, je Dajnkova raba določnih in nedoločnih oblik nedosledna: *prazen koš, nagel mraz, napunen kotel, plantav ino gerbasti plod, zdrav roj; gerdi duh, lepi den, dobri roj, močni roj, božni cukér, žuti cukér, arjávi med, veliki boj, (či je) prostor vozki [...], (či je) méd gosti ino terdi [...]*. Pridevniki se sklanjajo po mehki pridevniški sklanjatvi: *čistega, gornega, starega, toplega*. Sklanjatveni vzorec: *žut-i -ega -em/-emi -ega -emi -im*. V daljniku je zapisana narečna končnica *-em*, ki je danes v narečju prevladujoča, npr. se *čelnem* plodi za kermo davajo, mestniška končnica *-emi* pa v narečju

ni izpričana: v' *ednemi zdravemi* roji, vu *staremi* čelniki, vu *novemi* lonci, na *gornemi* ino *spodnemi* konci, na *velikemi* *staremi* perhkemi hrasti, na *tihemi* *malemi* ognji, pri *toplemi* vremeni, pri *tihemi* ognji.

Stopnjevanje pridevnika je kot v narečju. Dajnko pridevnike stopnjuje opisno: *bole černe, bole duge, bole marlive, bole široke, bole voske, bole drage* ali z obrazili -ši, -eši (< ejši): *bolši, vekši, dugši menše, bogateši, drobneši, debeleši, žmetneši*. Presežnik se tvori z *naj* in primernikom, najpogosteje pisano narazen: *naj bolša, naj lepši, naj vekši, naj tenši, naj menše, naj predneši, najmarneši*. Elativ se tvori s prislovom *jako* 'zelo' ali predpono *pre-*: *jako dobra, preterda, preduga, premokro*.

Pridevniški zaimki se sklanjajo po mehki pridevniški sklanjatvi. Pridevniški zaimki iz narečja so kazalni: *toti -a -o, taki -a -o, ovi -a -o, telko*, vprašalni: *keri -a -o, kaki -a -o, kelko*, drugostni: *drugi -a -o*, celostni: *vsaki -a -o*, osebni svojilni: *moj, povratni svojilni: svoje*. Dajnkova nikalna zaimka *nieden* 'noben' in *nikaki* 'nikakršen' v narečju nista živa.

Tudi števnik se sklanja po pridevniški sklanjatvi, pri čemer so oblike *eden, edna, edno* ohranile osnovo *ed-*, npr. v *ednemi čelinstvi*, mestniška končnica števnik štiri pa je *-eh*: *na štireh nogah*. Dajnkovo opuščanje narečnega določnega člena *ti* pred vrstilnimi števnik ter pogosta raba ločilnih in množilnih števnikov sta nenarečna: *pervi; dvoje vunatnih rokavic, dvoje, troje ino več matic; deseterni hasek*.

Z narečjem se ujemajo tudi Dajnkove glagolske oblike. Nedoločnik je na *-ti/-čti*: začne *vreti*, moremo pazko *iméti*, to moremo *zvediti*, njih ne zmožemo na pašo *spraviti*, hoče *trpeti, pihati* zna; začne *tečiti*, pustimo *pretečiti*, znamo [...] *veržti*.¹⁷ Glagol *možnosti* se uporablja v pomenu *nujnosti*: čele *morejo* predugo znotrah sedeti; čele *morejo* za tega volo trote poklati; okna *morejo* biti odprte; mi *moremo* na to dobro paziti. Narečne so glagolske pripone za nedovršnost: *-ava-* – *zdihevati, premišlavamo, obiskavamo, ne obiskavajo*, *-a-* – *davati, -uva-* z v nedoločniku posplošenim *u-*jem po sedanjški osnovi za osrednjeslovensko pripono *-ova-* – *imenuvali, oskerbuvati, napihuvati* in za dovršnost *-nu-* (< *-no-* < *nq*) – *potegnuti, istegnuti, segnula, preminula, zdignuti, povzdignuti, padnuti, padnula, vteknuti*. Ponavljalni glagoli: *lečejo, riblemo, vsiplemo*. Po analogiji s sedanjikom prehajata *-d-* in *-t-* tudi v nedoločnik: *padnuti – padnejo, zbodniti – zbodnejo; vkradne*. Oblika zanikanega glagola *biti* v sedanjiku razpade v *sem ne*: [...] *je zima ne preostra* [...] ino *leto ne prevročo*; [...] *polek tega pa je ne dobro* [...]; [...] *kajti ne je dobro* [...]; [...] *so vse zime med sobo ne ednake*. Pomozni glagol za prihodnjik *bodem* ima pri Dajniku poleg nepoudarjene naslonke (*mo, de, te, bota*) tudi poudarjeno obliko: [...] *kake jajce bode* nalegla da bode

¹⁷ Dajnko zapisuje *ž* v nedoločniku po analogiji s sedanjikom.

zadosta sla [...]; [...] teliko bolši *bode* pivni méd [...]; [...] nikdo ne *bode* oranen [...]. Glagol *iti*: *so odišle, idejo*. Prislovi ob glagolih, s katerimi se krepí osnovni pomen glagola ali predpone, so pogosti: *dol padne, vun potegnemo, vkup zabiti, vkup zešiti, vkup stisnemo*.

Odmik od narečja je opazen v zapisu moškospolskih opisnih deležnikov, kjer Dajnko opušča narečno vokalizacijo: *dobil, šel, vzel, vagal, vleval, vumoril*, v nekaterih glagolskih oblikah, npr. *ne imam* 'nimam' za narečno *neman* – [...] na zadnih nogah *ne imájo* lopačíc [...]; [...] *ne imajo* zadosti prostora [...]; [...] *či ne imajo* kaj jesti [...], *ne hočem* 'nočem' za narečno *nečen* – [...] *či jih krmite ne hočemo* [...], *ne može* 'ne more' za narečno *nemre* – *se ne možejo* snažiti; cvetnega praha nositi *ne možejo*; *ne može* vun tečiti, v bistveno pogostejši rabi deležnikov v pridevniški vlogi, kot je to v narečju, npr. *stojéči koš, ležéči koš cvetéči travniki idoči dim*, ter v pogosti rabi trpnega načina.

Narečnost izpričujejo tudi prislovi, predlogi, členki in vezniki. Prislovi – prostorski, npr. *znotrah, predi, zmes, od nikod, vun, dale vkraj, povsodik, indi, tá* 'tja', *kamkoli* 'kamorkoli'; časovni, npr. *vjutro, tè in te* 'tedaj', *večer* 'zvečer', *malo(k)da, nekda, vsikdar, rano, poznej, v jesen, kčasi* 'takoj'; lastnostni: *dosta, vkup, pomalem, vkriž, zadosta, k' redi* 'nared', *na opak* 'napak, obrnjeno', *znovič, nači, nikak* 'nikakor'; vzročni: *za tega volo* 'zato'. Njihove stopnjevanje oblike: *dugo duže naj duže; malo menje naj menje; lahko ležej naj ležej; več naj več; hitrej naj hitrej; hujdo bole hujdo; slobodno bole slobodno*. Elativno stopnjevanje: *preveč, predugo; jako* (dosta).

Nezložni predlogi se največkrat pišejo z opuščanjem, redkeje s samoglasnikom: *v' roke, v' rano* – *vu protiletji vu mraki; k' médi, k' mlademi roji; z' vodo, z' nožom* – *zo svojo cevjo, zo svojo čelno rejo; s' pokrivalom s' pivnimi drožami*. Narečne posebnosti: *za volo* 'zaradi' – čele morejo *za tega volo* trote poklati; *kre* 'ob' – *kre* sten, se *kre* punega škafo vode postavi; *krez* 'čez' – eden *kres* ovega, *kres* svoj život. Členki – *resen* 'res', *venda* 'menda'. Narečni vezniki: *ovači* 'sicer'; *ka* 'da'; *ki* 'da' in 'ker'; *či* 'če'; *dokeč* 'dokler'; *kaj* 'kar'; *či ravno* 'čeprav'; *kak* 'kot'; *kda* 'ko'.

Besedje

Izrazje Dajnkove knjige *Čelarstvo*, v katerem so med slovenskimi izrazi opazni panonizmi, npr. *božen* 'slab', *čela* 'čebela', *čudivati se* 'čuditi', *domanji* 'domač', *drobnički* 'droben', *hiža* 'soba', *keléči* 'lepljiv', *kopanja* 'leseno korito', *lucki* 'tuj', *locen* 'ročaj', *malički* 'majhen', *motvoz* 'vrv', *mela* 'moka', *naton* 'tnalo', *ograd* 'vrt', *ováditi* 'zaupati, izdati', *pavuk* 'pajek', *pavučina* 'pajčevina', *paščiti* 'hiteti', *plantavi* 'ukrivljen, zakrivljen', *priličen* 'primeren, ugoden', *včiniti* 'narediti,

storiti', vogolje 'oglj'e', vože 'vrv', vračtvo 'zdravilo', zbatežajo 'zbolijo', žmeča 'teža', žmetni 'težek', žuti 'rumen', žganica 'žganje', germanizmi, npr. cvek < srvnem. zwęc 'lesen ali železen žebelj', farba < nem. Farbe 'barva', flašter < srvnem. pflaster 'omet, malta, tla', hajdina < star. nem. Heiden 'ajda', larma < der Lärm 'hrup, trušč, ropot', leder < nem. Leder 'usnje', penezi < stvnem. pfenni(n)g, pfending 'novec', poden < nem. Boden 'tla', pučel < srvnem. puetsche 'sod', šolni < srvnem. schuochlīn 'čevljiček', truga < stvnem. truha, srvnem. truhe 'skrinja 'krsta', žmek 'lesena matica, pretaknjena skozi luknjo v tramu na vrhu tiskalnice' < nem. nar. schneck = Schnecke 'polž', župa < srvnem. suppe 'juha', romanizmi (največkrat prevzeti prek nemščine), npr. cimet < star. nem. Zimmet < srvnem. zinment, stvnem. zi(na)mīn < lat. cinnamum 'cimet', cuker < nem. Zucker < it. zuccherò < lat. saccharum 'sladkor', fabrika < it. fabbrica 'tovarna', mošt < srvnem. most, nem. Most < furl. most, it. mosto < lat. mustum 'mlado vino, mošt', ocet < rom. < lat. acētum 'kis', oli < lat. oleum, olium 'olje' > stvnem. oli, pisker < srvnem. phister, phistrīne < lat. pistrīna 'pekarna', preša < stvnem. p(f)ressa, srvnem. prēsse < vlat. pressa 'preša', ter redki hrvatizmi in madžarizmi, npr. broj < hrv. brōj 'število', hasek < madž. haszon 'korist, dobiček', je podrobneje predstavil France Novak (1998). Ugotavlja (prav tam: 201–205), da (1) je pri Dajniku opazno prizadevanje po domačnosti izrazja na mestih, kjer je v osrednjem jeziku pogosto iz nemščine prevzeti izraz, npr. kermi, kerma za futrati, rod za sorta; (2) pri Dajniku prevladuje izrazje, ki je skupno z izrazjem osrednjega knjižnega jezika, npr. koš, matica, roj, rediti, reja, vosek, ter (3) je razmeroma bogato tudi izrazje, ki je drugačno kot v osrednjem knjižnem jeziku, pri čemer lahko gre za narečne glasovne premene, drugačno motivacijo ali pa za vzhodnoslovenske lekseme, npr. čelinstvo 'čebelja družina', čelnik 'panj', ležnica 'celica', jad 'strup', protiletje 'pomlad'. Opaznih je veliko novih tvorjenk, npr. gnioptoden, novodoblen roj, tvorjenk, ki oblikujejo bogate besedotvorne družine, npr. čela, čelni, čelnat, čelar, čelarstvo, čelestvo, čelinjak, čelnik, ter sopomenskih izrazov, npr. za trota: [...] se trubci, čelaki, čelni možaki, ležaki, imenujejo. V nadaljevanju predstavljamo izbor Dajnkovega čebelarskega besedja, katerega živost v narečju je raziskala Tamara Krajnc.¹⁸

Dajnkovo besedje, še danes živo v črešnjevskem govoru:

D: cecati 'sesati' – [...] čele med le skoz luknice zmožejo cecati [...]; Č: 'cɛ:cati;

D: cuker 'sladkor' – Jeli ne smemo tudi precedeni méd ali cuker kermi?; Č: 'cuker;

D: cvetni prah – [...] ino zo svojimi nogami si nabasavajo cvetni prah [...]; Č: c'vɛ:itnj p'ra:x;

¹⁸ Izsledki raziskave so predstavljeni v diplomskem delu Krajnc (2005), ki je nastalo pod mojim mentorstvom.

- D: *čela* 'čebela' – Med kerī plemen stvari slišijo čele?; Č: *čɛ:la*;
- D: *čelár* 'čebelar' – Neki čelári znosijo svoje roje [...]; Č: *čɛ'lâr*;
- D: *čelárstvo* 'čebelarstvo' – Kdo potrebno pazljivost ino skerbliṽost k' čelam popustí, pride s čelárstvom preveno dale nazert [...]; Č: *čɛ'lârstvo*;
- D: *čelinjak* 'čebelnjak' – Malokda najdemo v' ednemi strani več kak dva sli tri čelinjake [...]; Č: *čɛ'li:ĵak*;
- D: *divja čela* 'divja čebela' – Vu širemi naravnemi stani v' logih, kde vu votlih drevah [...] ino se zato divje čele imenujejo.; Č: *'divja čɛ:la*;
- D: *domača čela* 'medonosna čebela' – Od spočetka so tudi naše domače čele bile divje [...]; *do'māča 'čɛ:la*;
- D: *gletvo* 'dletō' – Kero orodjé še je nam polek čelnih prebivliš pri čelni reji potrebno? [...] gletvo [...]; Č: *g'le:ĵtva*;
- D: *hajdinski med* 'ajdov med' – Je hajdinski mēd ravno tak dober kak polétni?; Č: *xaj'di:nski 'mɛ:t*;
- D: *hasek* 'korist' – Kak prid ino hasek nama dava čelna reja?; Č: *'xa:sek*;
- D: *iti vun* 'izleteti' – [...] da bode roj vu treh dnevih pa vun šel; Č: *'vün 'itj*;
- D: *kerma* 'krma' – [...] čelnemi plodi za kermo davajo.; Č: *'kr:ma*;
- D: *krepeľiti* 'kriliti' – [...] ino s perotami veselō krepelĵijo.; Č: *kre'pe:litj*;
- D: *kvar* 'škoda' – Vsi toti kvarī se pri slamnih čelnikih ne najdejo.; Č: *k'va:r*;
- D: *matīca* 'spolno razvita samica pri čebelah' – Kak dugo pa je matīca živa živa ino zdrava, gospoduje zojedinost, red, življenje ino marljivost med čelestvom [...]; Č: *'ma:tica*;
- D: *med* 'med' – Kaj ali moremo z medom delati?; Č: *'mɛ:t*;
- D: *medna rosa* 'mana' – [...] či pridejo listne vuši, ino medna rosa [...]; Č: *'mɛ:dna 'rɔsa*;
- D: *nositi* 'prinašati' – Ene preveno lečejo ino nosijo, druge pā rade sedĵijo ino ne delajo.; Č: *no'sitj*;
- D: *paša* 'paša' – Še bole hudo je za nje, či toča njihovo pašo pobije; Č: *'pa:ša*;
- D: *plod* 'zarod' – [...] či pā je plod gerbasti ali plantavi, gā moremo vsega isporezati [...]; Č: *p'lo:ut*;
- D: *pučel* 'sod' – Potem vlejemo medno vodo skos sukneno plato vu posodvo, naj se ohladi, ino natō pā jo sočimo vu pučel, vu keremi je prjdoč vino bilo [...]; Č: *'püčel*;
- D: *raglica* 'preklica' – Kero orodjé še je nam polek čelnih prebivliš pri čelni reji potrebno? [...] neke raglice od mnogotere dugave [...]; Č: *'ra:glca*;
- D: *ralec* 'rilček' – Na glavi vidimo ralec [...]; Č: *'xrlɛc*;
- D: *rogél* 'tipalnica' – K čemi strežeta njim čutna rogelca predi na glavi mēd očmí? – Č: *'ro:uɣel*;
- D: *roj* 'roj' – Ona je mati vsih v' ednemi zdravemi roji stanuvajočih čel. Kak veliki je broj trotoṽ v' enemi roji?; Č: *'roj*;
- D: *rojiti* 'z matico zapuščati panj, zbirajoč se okrog nje v skupino; rojiti' – Či se z' matico veliko čelestva zotovarši [...] se z' njo vse njene čele z' velikim šumenjom ino bernenjōm is čelnika podavajo, ino to se reče rojiti.; Č: *ro'ĵitj*;

D: *satovje* 'več satov, sati' – [...] kak ednako zo snažnim satovjom nadelane svitke (satovnike) zohranijo [...]; Č: 'sátovje;

D: *trot* 'trot' – Kak veliki je broj trotov v' enemi roji?; Č: 't'ro:ut;

D: *vosek* 'lahko gnetljiva, rumena snov, ki jo za delanje celic izločajo čebele, vosek' – K' čemi nam je vosek? Mi delamo iz njega voščéne sveče [...]; Č: 'vo:usek;

D: *zbetežati* 'zboleti' – Vu pomanjknji zraka splesnivijo pogače, čele zbetežajo [...]; Č: *zbetežâtj*;

D: *žalec* 'želo' – Od jada, keri se iz jadnega meha, na konci žalca, skoz njegovo vustnico v' rano izleje.; Č: 'ža:lec.

Narečno čebelarsko besedje, ki se razlikuje od Dajnkovega:

D: *brati* 'nabirati' – Čele svoj mēd brati znajo.; Č: *na'biratj*;

D: *bzikalnica* 'brizgalnica, škropilnica' – Kero orodjé še je nam polek čelnih prebivliš pri čelni reji potrebno? [...] ročna bzikalnica [...] – Č: *špri'co:ufka, š'pric'ka:ndla*;

D: *čelak* 'trot' – Ludjé so nekda mislili, da je ona sama (čelak) možka čela v' roji, ino njo zato vajvoda, krala, cara imenuvali.; Č: 't'ro:ut;

D: *čelestvo* 'čebele' – Tu se zbere čelestvo okoli svoje matice vu gomolo [...]; Č: 'čē:le;

D: *čelinstvo* 'čebelja družina' – [...] ino vso čelinstvo se zanjde vu dobremi stani.; Č: 'roj;

D: *čelnik* 'čebelnjak' – Poglavno nje vse iemnujemo ponjihovi stoječnosti ali ležečnosti stoječe ino ležeče čelnike.; Č: 'čē'li:žak;

D: *čepna lukna* 'odprtina na loncu za zlivanje medu' – [...] mēd se potēm skos čepno lukno istóči.; Č: 'dū:lec;

D: *čmel* 'čmrlj' – [...] kosmati čmeli [...]; Č: 'č'mrlj;

D: *gosanka* 'gosenica' – Oni so červi ali gosanke, gerde bele farbe [...]; Č: 'go:usanca;

D: *jad* 'strup' – Od jada, keri se iz jadnega meha, na konci žalca, skoz njegovo vustnico v' rano izleje.; Č: 'gift;

D: *kermjenje* 'krmljenje' – Za kermjenje pà je (*hajdinski med*) jako dober.; Č: 'fō:traže;

D: *medna čela* 'medonosna čebela' – Kde najdemo medne čele?; Č: *do'māča 'čē:la*;

D: *medna rosa* 'v sladek sok nekaterih rastlin, ki so ga predelale ušice' – Pod medno roso razumimo keléčo mokroto, keronajdemo vu vročih letnih dnevih.; Č: 'ma:na;

D: *medni kolaček* 'medenjak' – Zdela se jemle od medarov za medno peko, ali medne kolačke [...]; Č: *mede'fa:k*;

D: *medni lonec* 'posoda za sharanjevanje meda' – [...] ino polemo mēd s' pundvo vu medne lonce, keri spodi čepno lukno imájo.; Č: 'č're:ip;

D: *medni ocet* 'medeni kis' – [...] zdela za pivni mēd, medno vino ino medni ocet.; Č: 'jesix;

D: *medno vino* 'medeno vino' – [...] zdela za pivni mēd, medno vino ino medni ocet.; Č: 'mē:dovo 'vino;

D: *nesnagota* 'nesnaga' – [...] je čelestvo nesnagoto že vun spravilo.; Č: *nes'na:ga*;

D: *odpora* 'odprtina, luknja' – One zadelavajo z' njo raspoke ino odpore vu svojih prebivališah [...]; Č: 'lū:kja;

D: *okrožek* 'obroček na zadku čebele' – Na glavi vidimo ralec [...] ino na zadki šest okrožkov [...]; Č: 'ri:nk;

D: *perót* 'krilo' – [...] na opersji noge ino peróti [...]; 'le:ĩtance;

D: *pobirati* 'nabirati – [...] ino pobirajo v' rožah ino cvetih drevja med.; Č: *na'biratj*;

D: *porezavanski nož* 'top nož' – Kero orodjé še je nam polek čelnih prebivliš pri čelni reji potrebno? [...] dva porezavska noža [...]; Č: *g'lü:xj 'noš*;

D: *ptuji čelinjak* 'tuj čebelnjak' – To so čele, kere od drugih rojov ino ptujih čelinjakov skos strad prisiljene okoli dobrih čelnikov lečejo [...]; 'lückj č'e'li:řak;

D: *ralec* 'rilček' – Na glavi vidimo ralec [...]; Č: 'xřlec;

D: *ročna žaga* – Kero orodjé še je nam polek čelnih prebivliš pri čelni reji potrebno? [...] ročna žaga [...]; Č: 'řiča'fa:l;

D: *rojno ogreblo* 'ogrebalo za roje' – Kero orodjé še je nam polek čelnih prebivliš pri čelni reji potrebno? [...] rojno ogreblo [...]; Č: *g'rę:břca*;

D: *snažiti* 'čistiti' – One so naj menše, pa naj brojnatšega stana v' roji [...] prebivališe snažijo [...]; Č: 'pucatj;

D: *strad* 'lakota' – [...] čelstvo vu prevelikemi stradi enkrat mogli kermiti [...]; Č: *g'la:t*;

D: *strošek* 'hrana' – [...] tudi si čele, či njih ne zmožemo na pašo spravitalokda svoj potreben srošek nanaosijo.; Č: 'ře:řstvina;

D: *vugibek* 'členek' – [...] ino imájo skup štiri imenítne vugibke [...]; Č: *g'lit*;

D: *zadelati* (luknje) 'zamašiti' – [...] ino letne lukne tak zadelati, da se niedna miš ne zmože vupozegnuti.; Č: 'dřl za'mázatj;

D: *zjedi* 'prostanek hrane v čebelnjaku' – Zjedi ino mertve čele veržemo vu posodvo, ino nje potém od zjedi skoz rešeto odločimo.; Č: 'nřřga.

Zaključek

Dajnko si je v *Čelarstvu* prizadeval ostati zvest jeziku, ki ga je normiral v nemško pisani slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache* (1824). Pri oblikovanju vzhodnoštajerske različice slovenskega knjižnega jezika (Jesenšek 2015) je izhajal iz narečnega govora v okolici Gornje Radgone, meječe na prekmursko in prleško narečno območje, posamezne jezikovne elemente pa je tudi spreminjal in ustvarjal nanovo. Jezik *Čelarstva* se današnjemu vzhodnemu slovenskogoriškemu narečju s posameznimi odstopanji približuje na vseh jezikovnih ravneh, zgledovanje pri narečnem besedju pa potrjujejo tudi številne tvorjenke, ki jih je ustvaril s prevzemanjem narečnih besedotvornih algoritmov in obrazil, vendar pa njihova živost danes v narečju ni izpričana.

Literatura

- Pavel BLAZNIK, 1986: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*. I. knjiga. Maribor: Založba Obzorja.
- Mihaela BREGANT, 1995: Severozahodni goričanski govori. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Peter DAJNKO, 1816: *Začetek vüčenja slovenskega*. V' Radgoni: v' knigišhi Alois Waizinger'ovemi.
- Peter DAJNKO, 1817 (²1818): *Evangelije za vse nedele ino svetke*. V' Radgoni: v' knigišhi Alois Waizinger'ovemi.
- Peter DAJNKO, 1821: Svetega pisma sgodbe is starega ino novega sakona. Pervi del. *Svetega pisma zgodbe starega zakona*. V' Radgoni: v' Alojs Wajzinger'ovemi knigišhi.
- Peter DAJNKO, 1824 (²1833): *Knžica pobožnosti za mlade ino dorašene kristjane*. V' Radgoni: v' Alojz Wajcinger'ovemi knigišhi.
- Peter DAJNKO, 1831: *Čelarstvo ali celó novi, kratki, popun navuk čelne reje, kniga za vse čelne prijatele vsakega strana*. Vu Gradci: vu založbi knižne predaje pri Damian'i ino Sorge'i; v' Radgoni: ino na komision pri A. Wajcingeri v' Radgoni.
- Peter DAJNKO, 2001: *Čelarstvo, ali Celó novi, kratki, popun navuk čelne reje*. Ur. Bernard Rajh. Gornja Radgona: Občina.
- Drago HORVAT, 2003: Peter Dajnko, avtor prve knjige o čebelarstvu, napisane v slovenskem jeziku. *Slovenski čebelar* 105/11, 318–319.
- Mojca HORVAT, 2015: Jezikovna analiza Kardoševega prekmurskega prevoda prve Mojzesove knjige. *Protestantizem včeraj, danes, jutri*. Ur. Franc Kuzmič in Polonca Šek Mertük. Murska Sobota, Petanjci, Ljubljana: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija. 297–309.
- Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. (Zora 110). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, Filozofska fakulteta.
- Marko JESENŠEK (ur.), Bernard RAJH (ur.), 1998: *Dajnkov zbornik*. (Zora 3). Maribor: Slavistično društvo.
- Franci JUST idr., 2007: *Občina Gornja Radgona*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc.
- France KIDRIČ, 2013: Dajnko, Peter (1787–1873). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi168756/>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: I. zv. Abraham–Erberg*. Ur. Izidor Cankar et al. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925.
- Mihaela KOLETNIK, 1996/97: Glasoslovna in oblikoslovna podoba govora v Črešnjevcih. *Jezik in slovstvo* 42/2–3, 73–80.
- Mihaela KOLETNIK, 1998: Slovenskogoriško narečje v Dajnkovem rojstnem kraju. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh. (Zora 3). Maribor: Slavistično društvo. 257–271.
- Mihaela KOLETNIK, 2001: *Slovenskogoriško narečje*. (Zora 12). Maribor: Slavistično društvo.

Tamara KRANJC, 2005: *Dajnkovo čebelarstvo besedje v črešnjevskem govoru*. Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Tine LOGAR, Jakob RIGLER, 1983: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Anton NOVAK, 1999: Nekaj o Petru Dajniku. Ob 125-letnici organiziranega čebelarstva na Slovenskem. *Slovenski čebelar* 101/10, 296–297.

France NOVAK, 1998: Dajnkovo čebelarstvo izrazje. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh. (Zora 3). Maribor: Slavistično društvo. 199–207.

Martina OROŽEN, 1993: O oblikovanju strokovnega izrazja in jezika v kmetijskem tisku. *Slavistična revija* 41/4, 509–518.

Martina OROŽEN, 1998: Dajnko, Peter. *Enciklopedija Slovenije* 2. Ce–Ed. Ur. Alenka Dermastia. Ljubljana: Mladinska knjiga. 168–169.

Janez POKLUKAR, 2001: Dajnkovo čelarstvo 170 let po svojem izidu. Peter Dajnko: *Čelarstvo, ali Celó novi, kratki, popun navuk čelne reje*. Ur. Bernard Rajh. Gornja Radgona: Občina. 6–13.

Bernard RAJH, 2002: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. (Zora 19). Maribor: Slavistično društvo.

Bernard RAJH (ur.), 1998: *Dajnkovo berilo*. (Zora 4). Maribor: Slavistično društvo.

Fran RAMOVŠ, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Melita ZMAZEK, 2020: Dajnko, Peter. (1787–1873). *Obrazi slovenskih pokrajin*. www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/dajnko-peter/.

Zusammenfassung

DIALEKTALE ELEMENTE IN DAJNKOS ČELARSTVO

Der 1831 in Graz erschienene populärfachliche Ratgeber zur Imkerei *Čelarstvo* ist das erste in slowenischer Sprache herausgegebene Buch über die Imkerei, welches keine Übersetzung aus dem Deutschen oder aus einer anderen Sprache ist. Das Handbuch umfasst sechs Kapitel mit insgesamt 500 Fragen und Antworten; es ist in der oststeirischen Landesvariante der slowenischen Schriftsprache verfasst und in der Dajnčica-Schrift gedruckt.

Mit wenigen Abweichungen und auf allen sprachlichen Ebenen ähnelt die Sprache von *Čelarstvo* dem heutigen ostslowenischen Dialekt von Slovenske Gorice. Auf der phonetischen Ebene ist dies anhand des *e*-Reflexes für den urslawischen Halbvokal, des *u*-Reflexes für den urslawischen vokalischen *l*-Laut, des *ü*-Reflexes für den urslawischen *u*-Laut und des Konsonantensystems mit zahlreichen dialektalen Konsonantenwechsel sichtbar.

Der Unterschied zum heutigen Dialekt zeigt sich im Verzicht auf Markierung der Vokalquantität, in der Abschaffung dialektaler Diphthonge *e:ĩ* und *o:ũ*, in der Schreibung des vokalischen *r* mit *er* und in der Beibehaltung des *m*-Lautes und des nichtvokalisierten *l*-Lautes in der Endposition.

Morphologisch gesehen sind bei Dajnko die meisten heutigen dialektalen Endungen der substantivischen Deklinationen, die meisten Formen von Substantiv- und Adjektivpronomina

und größtenteils auch die meisten Verbformen zu finden. Der Unterschied zu den heutigen Dialekten macht sich an der inkonsistenten Verwendung bestimmter und unbestimmter Adjektivformen, in der Verwendung von Partizipien auf -č und Verteilungs- bzw. Vervielfältigungszahlwörter bemerkbar, die im heutigen Dialekt selten sind. Dajnkos Partizipien auf -č gibt es im heutigen Dialekt nicht mehr.

Am Wortschatz lassen sich Bemühungen beobachten, die aus dem Deutschen übernommenen Ausdrücke durch die einheimischen zu ersetzen. Zu den slowenischen Ausdrücken zählen auch Pannonismen, z. B. *hiža* 'Zimmer', *motvoz* 'Seil', *naton* 'Hauklotz, Hackstock', *žuti* 'gelb' und ebenso Germanismen, z. B. *cvek* 'Holz- oder Eisennagel', *hajdina* 'Heide', *pučel* 'Fass', weniger verbreitet sind Romanismen, z. B. *cuker* 'Zucker', *ocet* 'Essig'. Viele gebildete Wörter, die Dajnko durch die Übernahme dialektaler Wortbildungsmuster und -morpheme bildete, sind im heutigen Dialekt nicht belegt.